

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 35.051.133
при Львівському національному
університеті імені Івана Франка

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора філософських наук, доцента

Сепетого Дмитра Петровича

на дисертацію

Гнатіва Андрія Дмитровича

на тему **«ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ЛЮБОВІ**

У ФІЛОСОФІЇ ЖАНА-ЛЮКА МАРІОНА»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 «Філософія»

Дисертаційна робота Андрія Гнатіва присвячена феноменології любові у філософії Жана-Люка Марйона. Актуальність дослідження зумовлена тим, що Жан-Люк Марйон є одним з провідних сучасних французьких феноменологів, з працями якого асоціюється «теологічний поворот» у французькій феноменології, автором оригінальної концепції насичених феноменів та феноменології дару й поклику, у якій критично переосмислюються ідеї таких визначних попередників та сучасників як Рене Декарт, Едмунд Гусерль, Мартин Гайдегер, Емануель Левінас, Мішель Анрі, Жак Деріда та ін. і здійснюється «радикалізація» феноменології. Зазначена «радикалізація» включає суттєві зміни у розумінні фундаментальних засад, предмету, царини феноменологічного дослідження як такого, що звернене до самоявленості феноменів, яка виходить за межі того, що «конститується» самим суб'єктом (в якості трансцендентального Я). У цій перспективі на зміну Гусерлевому трансцендентальному «автаркічному» суб'єкту (*ego*), що «конститує» феномени, приходить *adonné* як обдарований та покликаний, відкритий та відданий поклику насиченого (самоявленого) феномена. Відношення любові, царина «еротичних феноменів» є особливо багатим джерелом такої насиченої феноменальності. Оригінальна концепція Марйона, підкріплена майстерністю й багатством деталей здійснюваного ним феноменологічного аналізу, зумовили значний інтерес до його творчості, що втілюється в численних академічних статтях та книгах багатьма європейськими мовами. В українському філософському середовищі знайомство з творчістю Марйона перебуває на початковій стадії, і дисертаційна праця Андрія Гнатіва є першим значним за

обсягом дослідженням, що має на меті систематичне представлення концепції Марйона загалом та його феноменології любові зокрема у зв'язку та порівнянні з іншими феноменологічними концепціями.

Обрана дисертантом методологія дослідження видається виправданою і досить продуктивною. У дослідженні використано як загальнонаукові методи (аналіз, синтез), так і методи, що відповідають специфіці теми та контексту дослідження (феноменологічний, екзистенційний, герменевтичний), а також компаративістський метод, що дозволяє побачити витoki й своєрідність концепції Марйона в перспективі діалогу як з визначними феноменологами ХХ століття (Гусерль, Гайдегер, Левінас), так і з класичною філософією та теологією (Псевдо-Діонісій Ареопагіт, Августин, Декарт). Як значну позитивну характеристику дослідження, варто відзначити його багату джерельну базу, яка складається з 635 джерел, – у переважній більшості (607) французькою, англійською та іншими іноземними європейськими мовами.

Дослідження складається з трьох розділів. У першому розділі здійснюється реконструкція основних рис «егологічного» мислення в філософії Рене Декарта, Едмунда Гусерля та Мартина Гайдегера та способи розуміння феномену любові у перспективі такого мислення. У другому розділі розкриваються головні аспекти феноменологічної концепції Марйона: його розуміння насичених феноменів, їхньої самоданості, структури дарування як відношення між дарувальником, одержувачем і самим даром, поняття *adonné* як Марйонового пост-суб'єкта, реципієнта дару, що є відданим поклику. У третьому розділі досліджено Марйонову концептуалізацію феномену любові як дару і бажання любити іншу особу, що феноменологічно осягається завдяки еротичній редуції. Така структура в цілому є логічною і відповідає меті та завданням дослідження.

Здійснений у першому розділі аналіз концепцій Декарта, Гусерля й Гайдегера, що розглядаються Марйоном як вирази егологічного мислення, дає дисертанту змогу охарактеризувати «автаркічну логіку» відношення картезіансько-гусерліанського суб'єкта, як і гайдегеріанського ось-буття (*Dasein*), до себе, іншого та світу. Зокрема, Декартова егологія розглядається як спрямована на «герменевтичний діалог покликаючого мислення та відповідаючого буття» (с. 30). Через порівняння Декартового благородства із Аристотелевою великодушністю, дисертант обґрунтовує ототожнення в картезіанській перспективі любові з благородством, оскільки останнє «уявляє внутрішню радість суб'єкта дарувати себе іншому»; при цьому «мотивацією стає егоїстичне самозадоволення у формі самопохвали за dokonані акти милосердної любові» (с. 89). Стосовно концепції Гусерля, відзначається розширення горизонту трансцендентального Я через тематизацію

інтерсуб'єктивності та досвіду вчування в інше тіло. Це дозволяє осмислити любов як відношення, у якому «люблячий конститується та індивідуалізується ... в досвіді пасивності, яка в актах самодарування й самосприймання відкриває іншу суб'єктивність», оскільки спосіб буття іншої людини постає для люблячого «поза межами заданих якостей» його горизонту очікувань (с. 59). В феноменології Гайдегера любов розуміється через стосунок ось-буття до іншого ось-буття з огляду на турботу як загальну структуру ось-буття та сутнісний характер ось-буття як спів-буття. В цій перспективі, любов ототожнюється зі справжнім прийняттям та волінням іншого «ти» таким, яким він є, і докладанням зусиль, щоб допомогти іншому віднайти свою автентичність. Разом із тим, дисертант вбачає в онтології Гайдегера «дефіцит іншого» і вважає, що вона залишається «егологічною», зберігає «автаркічні контури суб'єкта» (с. 4), – риси, які намагається подолати феноменологія Марйона.

У другому розділі представлено концепцію феноменальності та «третьої редукції» Марйона на тлі критики трансцендентальної редукції Гусерля та екзистенціальної редукції Гайдегера. Дисертант обґрунтовує думку, що концепція Марйона суттєво розширює горизонт феноменології, оновлює її принципи й метод на основі поняття насичених феноменів, які виходять за межі конститутивних спроможностей суб'єкта і осмислюються Марйоном у термінах *дарування* й *поклику*. Дар і поклик розглядаються Марйоном не як «крайній прошарок чи особливий регіон феноменальності», а як граничний фундамент феноменології – «універсальний спосіб феноменалізації того, що дає себе» (с. 5). Відповідно, редукція Марйона висвітлює відношення між дарувальником, одержувачем і самим даром. Одержувач описується терміном *adonné*, що позначає людину в якості обдарованого, покликаного і відкритого, відданого цьому поклику. Дисертант показує, що в феноменології Марйона, *adonné* протиставляється «автаркічному» суб'єкту – «стає альтернативним контр-обличчям картезіанського *ego*, контр-інтенційністю Гусерлевого трансцендентального суб'єкта і контр-"ось" Гайдегеревого ось-буття» (с. 4). Зазначені особливості Марйонового тлумачення відношення дару-поклику та його реципієнта, *adonné*, розкриваються й конкретизуються в його проєкті феноменології любові, що спрямований на досягнення відношення між люблячим, коханою людиною й автентичною любов'ю.

У третьому розділі дисертант реконструює головні аспекти Марйонової феноменології любові, розкриваючи зміст головних понять, еротичного феномену та еротичної редукції, у відношенні до інших головних понять Марйонової феноменології (дар, поклик, насичений феномен, *adonné*). На основі аналізу твору «Еротичний феномен» звертається увага на взаємний

перехід між Еросом та Агапе в перспективі Марйонового тлумачення праць св. Августина та Псевдо-Діонісія Ареопагіти, що дає підстави розглядати концепцію самого Марйона як синтез еротичної та агапійної концепцій любові. Проаналізовано зміст еротичної редукції Марйона як такої, що виходить із принципу «Любити першим» і висвітлює «феноменологічний полюс взаємодарування люблячих», «схрещених тілесностей та «пересікаючих поглядів» (с. 189). Розкрито зв'язок Марйонового образу еротичного суб'єкта «ego amans» з особливостями його теологічної концепції «Бога без буття» та Марйоновим визначенням Бога «не в категоріях *causa prima* чи першого рушія, але як дару» (с. 189).

В результаті дослідження дисертантом сформульовано ряд положень, які містять наукову новизну. Зокрема, з'ясовано термінологічні особливості феноменології Марйона, запропоновано переклад відповідних понять українською мовою. Заслуговує на увагу пропозиція перекладати французький термін «*adonné*» українським «самовідданий», що вказує на пасивну екзистенційність. Дисертант обґрунтовує доцільність розкриття феноменологічної структури даності та маніфестації феноменів у відношенні до самовідданого поклику феноменів, як відповідь на еротично-агапійний характер стосунків з Іншим. Через реконструкцію концептуальних, екзистенціальних та інтерпретативних відмінностей між егологічним і альтерологічним статусом суб'єкта, виокремлено концепт любові у текстах Декарта, Гусерля та Гайдегера. Розкрито оригінальний спосіб, у який Марйон відсторонився від попередньої феноменологічної традиції та розширив її горизонти, запропонувавши новий концепт *adonné* як пост-суб'єкта. Дисертант також показує, як концепти поклику та відповіді зумовлюють діалог Левінаса та Марйона з Гусерлем та Гайдегером стосовно відношення інтенційності та контрінтенційності. Дисертантом опрацьовано широку бібліографічну базу даних, що слугує основою для поглиблення онтологічних, феноменологічних і теологічних досліджень філософської спадщини Декарта, Гусерля, Гайдегера, Левінаса, Марйона. Ці та інші елементи наукової новизни свідчать про наукову цінність дисертаційного дослідження Андрія Гнатіва.

Разом із тим, обговорювана дисертаційна робота викликає ряд зауважень.

1. Формулювання теми, мети та предмету дослідження видаються не досить скорельованими.

Так, у формулюванні мети дослідження (с. 19) взагалі відсутня згадка про любов або якісь синонімічні терміни, що виглядає дивним для дослідження, темою якого є феноменологія любові. На початку висновків (с. 191) дисертант знову формулює мету дослідження, і цього разу пише, що «[м]етою дисертаційного дослідження було ознайомлення з феноменологією любові Ж.-

Л. Маріона в контексті його критики метафізики присутності, а також переосмислення статусу інтерсуб'єктивності суб'єкта за принципами феноменологічних редукцій у події даності феноменів». Це суттєво відрізняється від (не є синонімічним до) того, як було визначено мету на с. 19 – «аналіз Маріонової критики метафізичного суб'єкта, а також визначення логічної структури феноменології в контексті "теологічного повороту", як можливого горизонту "кінця філософії"». Крім того, *ознайомлення* з феноменологією любові Марйона – це неадекватне формулювання. Очевидно, дослідження на тему феноменології любові Марйона мусить мати на меті щось значно більше, аніж просто ознайомлення; для ознайомлення достатньо просто прочитати відповідні праці Марйона.

Також формулювання теми і предмету дослідження мають бути ближчими – специфіка предмету (а не лише об'єкт) має відобразитися в темі.

2. На с. 23 заявлено, що в дисертації набула подальшого розвитку «Маріонова концепція любові через критику поняття "насиченого феномена", "невзаємності дару" в тісному переплетенні з теологічною антропологією Ганса Урса вон Бальтазара», проте в основній частині тексту дисертації не знаходимо навіть прізвища вон Бальтазара.

3. Праця містить чимало синтаксичних помилок, як-от неузгодженості відмінків та родів, невідповідність між членами речення, пропущені слова, зайві коми тощо. Такого роду помилки, на жаль досить численні, часом значно ускладнюють розуміння тексту (що і без того був би вельми складним з огляду на специфіку теми) й оцінку обґрунтованості пропонованих автором положень. Кілька прикладів:

– на с. 3 читаємо: «статус Декартового *ego* до себе, іншого та світу» (що таке статус до себе, іншого та світу? можливо, йдеться про статус Декартового *ego* у **відношенні** до себе, іншого та світу?);

– на с. 21: «Таке розуміння «незалежних» феноменів (само)об'являтися перетлумачує Гайдегерове розуміння явища і феномена ...» (що таке «розуміння феноменів (само)об'являтися»? можливо, йдеться про розуміння **властивості** чи **тенденції** чи **спроможності** феноменів до (само)об'явлення?);

– на с. 140: «Особливість Маріонового тлумачення висновковує, що ...» (напевно, висновковує Марйон, а не особливість?);

– на с. 141 дисертант пише, що згідно Марйона, «інший» Левінаса «віддаляється від поодинокі особи з трьох причин», і далі описує ці причини: «По-перше, ...; друга причина виявляє "обличчя(яке) мовчить і приховує (маскує) індивідуальність" ... ; третя причина тлумачить відстань, як акт індивідуалізації ...» (це точно **причина** виявляє **обличчя** і **причина** тлумачить **відстань**? Якщо звернутися за роз'ясненням до тексту Марйона, на

який посилається дисертант, то виявляється, що у Марйона причини нічого такого не роблять. Натомість, Марйон пише про **аргументи**, яких він наводить чотири; другий з наведених ним аргументів **полягає у тому, що** «обличчя мовчить і маскує індивідуальність ...», а третій посилається на тезу «La séparation est l'acte même de l'individuation» – «Розділення є самим актом індивідуації»).

4. На с. 37 після речення «Позаяк, досвід мислення збагачується здатністю відчувати і пізнавати "живим тілом й мислячою тілесністю цілісність своєї самості" (meum corpus sive potius me totu[s])» дається посилання на мою статтю D. Sepetyi, «Descartes' Notion of Meum Corpus and Jean-Luc Marion's Challenge to 'The Myth of Cartesian Dualism'» / D. Sepetyi // *Sententiae*. – 2023/2. – № 42. – Р. 16. Фразу «живим тілом й мислячою тілесністю цілісність своєї самості» взято у лапки, що мало б означати пряму цитату. Проте у статті, на яку дається посилання, цієї фрази немає. Натомість, латинська фраза «meum corpus sive potius me totu[s]» («моє тіло, або радше моє ціле Я») хоча й присутня у статті, наводиться в ній як частина цитати з книги Марйона (який, у свою чергу, цитує Декарта). Тож до зазначеного речення дисертації посилання мало б бути не на мою статтю, а на джерело фрази, взятої у лапки, та на першоджерело латинської цитати.

5. На с. 139 дисертант, описуючи міркування Марйона, вживає словосполучення «в опосередкованості ніщо» і в дужках пояснює це англomовним «in the middle of nowhere». Це дивно з двох причин. По-перше, праця Марйона, на яку дається посилання, – не англійською, а французькою мовою. По-друге, англійське «in the middle of nowhere» – це, у буквальному перекладі «у центрі ніде», а зовсім не «в опосередкованості ніщо». Крім того, ця англійська фраза має усталений сенс: у далекому від міст, відлюдному місці.

6. Формулювання першого висновку (с. 191) «Феноменологія любові є первинною інтуїцією філософської трансформації на зламі століть, яка виходить із переконання ...» видається неточним. По-перше, феноменологія – наука або вчення про феномени – не може бути просто *інтуїцією*; по друге, інтуїція – а тим більше первинна інтуїція, оскільки вона *первинна* – не може «виходити з переконання» (або взагалі виходити будь із чого).

Незважаючи на зазначені зауваження, в цілому дисертація та наукові публікації Андрія Гнатіва можуть бути оцінені як такі, що засвідчують оволодіння здобувачем методології наукової діяльності та виконання ним поставленого наукового завдання, стосуються актуальної теми, мають достатній рівень наукової новизни, що ґрунтується на опрацюванні великого обсягу сучасної феноменологічної літератури французькою, англійською та іншими європейськими мовами, і поглиблюють залучення української

філософської спільноти до контексту сучасної французької феноменології. Порухень академічної доброчесності в тексті дисертації виявлено не було.

Дисертаційне дослідження **Гнатіва Андрія Дмитровича** на тему **«Феноменологія любові у філософії Жана-Люка Маріона»** відповідає спеціальності 033 «Філософія» та вимогам, встановленим Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), та вимогам, передбаченим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44. Це дає підстави зробити висновок, що автор дослідження – Гнатів А. Д. – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 «Філософія».

Офіційний опонент:

Доцент кафедри суспільних дисциплін
Запорізького державного
медико-фармацевтичного університету
доктор філософських наук, доцент

Д. П. Сепетий